

УДК 159.9:323

Василь Кремень

доктор філософських наук, професор, академік НАН і НАПН України,
президент Національної академії педагогічних наук України, Київ, Україна
E-mail: president@naps.gov.ua

ХАРАКТЕР ЕЛІТИ І ЛІДЕРІВ ЯК ПОКАЗНИК ЯКОСТІ СУСПІЛЬСТВА

Анотація: Розглядається взаємозв'язок і взаємозалежність між характером еліти і лідерів, що формуються у певному суспільстві, та якістю цього суспільства. Запропоновано зміст поняття якості суспільства. Показано механізми впливу еліти і лідерів на напрямки і характер розвитку суспільства і впливу суспільства на характер еліти і лідерства, які повинні розуміти і враховувати його інтереси у своїй діяльності.

Ключові слова: пасивність населення, еліта, що формується у певному суспільстві, характер еліти і лідерства, лідерський вплив, якість суспільства, взаємовплив.

Vasyl Kremen

Professor, Academician at NAS and NASP of Ukraine, the President of the National
Academy of Pedagogic Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine
E-mail: president@naps.gov.ua

THE NATURE OF THE ELITE AND LEADERS AS THE SOCIETY QUALITY INDICATOR

Abstract: The relationship and connections between the nature of the elite and the leaders, formed in a certain society, and the quality of this society are considered. The concept of quality of society is proposed. Mechanisms of how the elite and leaders influence on the directions and nature of a society development, and also the society influence on the nature of the elite and leaders, who must understand and take into account the interests of the society in their activities are given in the paper.

Key words: passivity of the population, elite formed in a certain society, the nature of the elite and leadership, leadership influence, quality of society, interacting.

Vasyl Kremen

An extended abstract of a paper on subject of:

“Character of elite and leaders as an indicator of quality of society”

Problem setting. The complicated situation in which Ukraine is today generates passivity of the population. Overcoming this situation requires an analysis of its nature and causes. First of all, it is about the formation of the elite and leaders and their nature, about

© Василь Кремень, 2017

the impact of this character on the quality of society and public life. Identifying relationships and interactions between the nature of the elite and leadership and the quality of society is an urgent and extremely important issue. Its essential theoretical and applied significance is determined by the fact that the quality of society includes the level of welfare of people and their socio-psychological well-being.

Recent research and publications analysis confirms the relevance of the problems of the nature of the elite and leadership and its impact on the quality of society. This is evidenced by the publications of W. Bennis and B. Nanas on the personality of the modern leader, and the analysis of the laws of leadership, performed by J. Maxwell. There are a large number of publications that deal with different aspects of charismatic leadership. R. Farson and R. Cayes began the study of paradoxical leadership. The development of their ideas was the analysis of paradoxes of charismatic leadership (O. Romanovsky and O. Ponomaryov). R. Boyacis and E. McKee explore the phenomenon of resonant leadership. A significant amount of publications is devoted to the influence of elites on political and socio-economic processes in different countries. Of particular interest are developing countries and post-communist countries. However, in the existing literature, unfortunately, the influence of the character of the elite and leadership on the quality of society and on the quality of life of people in the conditions of the society is not highlighted.

Paper objective. The article is aimed at studying the processes of mutual influence of society on its elite and leadership and elite and leadership on society. An attempt is made to analyze the dependence of the quality of society on the nature of the elite and leadership that have developed and function in it. After all, they determine the content and directions of the development of society, which significantly affect the state of health of the population and his satisfaction with their lives.

Paper main body. The elite should be considered the best representatives of certain social, professional or other communities. Therefore, she acts as the bearer of the general and professional culture of this community and moral norms and principles, including in the relations between people. The elite is composed of highly professional and high-moral personalities, most of all people of developed intellect with a sense of their own responsibility not only for their actions and behavior, but also for the state of affairs in the community and for the nature of the relationship between its participants. Thus, the elite should be considered a group of people whose members of the community recognize its conscience.

Life practices, special studies and surveys of people show that the high level of general and professional culture of the elite, their intellectual potential and the rich spiritual world bring respect to the overwhelming majority of people. The dismissive attitude of the marginal and the desire to humiliate the elite can be successfully countered by the determination of the elite itself, the position of the leaders and the broad support of their supporters. This tendency is gradually increasing with the growth of the educational, qualification and cultural level of the general public and the intensification of the intellectualization of their work.

Accelerating the process of formation and development of a knowledge society (K-society) actively promotes the identification and implementation of creative abilities of people and creates objective prerequisites for increasing the integral intelligence of the nation. However, the spontaneous nature of these processes can not adequately meet the actual needs of society. Indeed, even high intelligence, but not backed up by spirituality and responsibility, can become the source of criminal acts. To prevent such an opportunity, the national elite is capable of new quality and a new vision of its important public mission.

Targeted formation of the national elite and the choice of its content is appropriate from the point of view of ensuring the desired quality of society. However, it is also extremely

important to develop and implement effective mechanisms for the practical implementation of the elite and leadership training system. It should be aimed at the proper target inclusion of this elite in active work to overcome the socio-economic and spiritual crisis that our country is facing today. But such mechanisms can work and provide expected results only when they are based on reliable logical and methodological principles and do not contradict the natural laws of self-organization, self-development and self-management of complex systems. And such, in the first place, there are social systems. The neglect of these laws, as evidenced by numerous examples from the history of human civilization, is disastrous for the systems itself and for those who seek to act contrary to them.

That is why the purposeful preparation of elites and leaders as an important task of the education system must be oriented on those goals, values and ideals that become the determining characteristics of the desired quality of society. Education as a specific social phenomenon in general plays a special role in defining the goals and ways of social development and in providing staff with its proper implementation. Therefore, the processes of its reform are one of the important factors of the quality of society. However, its reform, as well as any interference with social processes in general, must be highly verified and duly justified, since it can both substantially strengthen and accelerate and weaken and slow down the development of our country and the processes of overcoming the crisis in which it is located.

The elite of society is responsible for creating a sense of pride in people for their belonging to this society, a deep respect for the system of its legal and moral norms and cultural and historical traditions and the desire for their strict observance. And this requires from both leaders and elite representatives of professional competence, high moral qualities and responsibility for their actions and decisions, for the results and consequences of their influence on people. Therefore, they must have a strategic thinking and vision of the ways and perspectives of the country's development, the ability to choose the most appropriate options for its socio-economic, scientific and technological and technological development.

Conclusions of the research. *The pheasants of the elite and leadership are the result of a wide variety of personality traits of people and their participation in joint activities with other people. Elite determines the purpose and nature of this activity, and leaders share responsibilities and manage their implementation. Society influences the elite and leaders, putting forward certain requirements to them, the satisfaction of which is a condition for the effectiveness of their activities. Elite is also a leader, perceiving and satisfying these demands, sees the disadvantages of society and affects it in order to improve its quality. The quality of society depends on the nature of its elite and leaders, whose influence on people determines the direction and development trends of society. As this quality affects the well-being and well-being of people and their satisfaction with life, society is interested in the fact that its elite and leaders knew the interests and needs of people and took them into account in their activities.*

Загальна постановка проблеми. *Наша країна переживає сьогодні надзвичайно складні часи. Вже лише анексія Криму і війна на Донбасі створили цілу низку серйозних проблем політичного, економічного, соціального і демографічного характеру. До того ж вони накладаються на нашу загальну технологічну відсталість від провідних економічно розвинених країн, на корупцію, що, мов іржа, роз'їдає самі основи державності у найрізноманітніших сферах суспільного життя, і на пасивність населення, яке часто обирає депутатів всіх рівнів не за принципами їх професіоналізму, порядності та відповідальності, а за популістські обіцянки, які ніхто не виконує. В результаті до влади нерідко приходять пройдисвіти, які безпідставно привласнюють собі статус еліти, та псевдолідери, які дбають лише про свої кишені.*

Подолання цієї ситуації вимагає чіткого усвідомлення й розуміння її природи і причин. Йдеться про з'ясування характеру формування самих феноменів еліти і лідерства та про їх вплив на якість суспільства, а отже, і всього суспільного життя. Аналіз множини проблем, пов'язаних з порушеними питаннями стає тим більш важливим, що вони набувають актуальності у всьому світі. Це зумовлено істотними змінами, що відбуваються. По-перше, зростання освітньо-культурного рівня підвищує самоусвідомлення й самоідентифікацію людей. По-друге, загальна демократизація суспільного життя сприяє активізації людей і прояву їхньої самостійності. Нарешті по-третє, затвердження і розвиток ринкових принципів не тільки в економіці, але в інших сферах, призводить до подолання патерналізму й трансформації потреби соціуму в лідерах і ставлення до них та до еліти. Водночас змінюються й суспільні вимоги до них.

Розглянуті обставини зумовлюють необхідність звернення до витоків еліти і лідерства. Адже життєва практика переконливо свідчить, що будь-яка спільнота в процесі свого функціонування і розвитку, з одного боку, потребує певного організуючого початку, а з іншого – поступово розшаровується як за ознаками симпатії чи антипатії, так і за ставленням до діяльності, до інших її учасників і до спільноти у цілому. Одним з наслідків такого розшарування стає виокремлення у її структурі лідера і певної групи його прихильників та послідовників. Ця група зазвичай і являє собою еліту, оскільки її представники виявляються більш компетентними і більш відповідальними, краще інших виконують свої функції та обов'язки.

Оскільки і лідери, і представники еліти є живими людьми, їм притаманні як позитивні риси, так і певні недоліки, які істотною мірою позначаються і на характері самої еліти і лідерства, і на функціонуванні відповідного соціуму. Від них залежить стан і характер взаємовідносин між людьми та їхнє соціально-психологічне самопочуття. Забезпечення бажаної їх якості виступає на рівні вкрай важливої і водночас складної й суперечливої проблеми.

Питання, які хвилюють сьогодні фахівців з соціальної філософії, психології, педагогіки та соціології і які спрямовані на пошук шляхів, способів і засобів гармонізації взаємовідносин в суспільстві, досягнення суспільної злагоди, не можуть бути ефективно розв'язані без належного урахування й вирішення теоретичних проблем формування еліти і лідерства та їхнього впливу на суспільне життя.

Цілком очевидно, що й практична діяльність з виявлення потенційних лідерів, їхньої професійної підготовки та виховання, особистісного розвитку та соціалізації також істотною мірою має ґрунтуватися на результатах досліджень різних аспектів порушеної проблеми. Це набуває більшої важливості через високий рівень інерційності суспільних процесів, коли результат того чи іншого впливу на перебіг реакції на цей вплив може проявитися через досить тривалий час.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій з проблеми переконливо свідчить про її важливість і актуальність. Численні дослідження різних аспектів феноменів еліти і лідерства сприяли формуванню їх теоретичних основ, хоча й з позиції різних підходів. Увага ж сучасних дослідників зосереджена переважно на таких трьох основних напрямках. Першим з них є поглиблення і деталізація вже визнаних науковою спільнотою положень. Прикладом тут можуть слугувати дослідження У. Бенніса та Б. Нануса, присвячені особистості сучасного лідера [1], та системний аналіз законів лідерства, здійснений Дж. Максвеллом [6].

Значна кількість робіт стосується проблем харизми й харизматичного лідерства. Серед них варто виділити роботу Р. Гандапаса [4]. Специфічні особливості прояву харизматичного лідерства в організаціях аналізують А. Конже та Р. Канунго [14]. Вони

акцентують увагу на тих атрибутах поведінки лідерів, які сприймаються оточенням харизматиків, й визначають можливості та способи їх виміру.

Дослідження Е. Х. Шейна стосуються впливу лідерства на формування і дотримання учасниками спільної діяльності прийнятих норм корпоративної культури [10]. Характерно, що в роботах цього напрямку ефективність впливу лідерів і представників еліти на процеси в суспільстві та на його якість можна виявити тільки досить опосередковано.

Другий напрям досліджень визначають роботи, присвячені дослідженню відносно нових різновидів лідерства чи нових його проявів. Як приклад, можна навести цікаві роботи Р. Фарсона і Р. Кейеса з парадоксального лідерства, які практично започаткували оригінальну й навіть дещо неочікувану сферу проявів лідерського впливу, характеру життя й діяльності лідерів [9]. На наш погляд, цікавого розвитку вивчення феномену парадоксального лідерства отримало у дослідженнях вітчизняних вчених О. Романовського та О. Пономарьова. Як приклад, можна навести їхню роботу, присвячену детальному аналізу парадоксів харизматичного лідерства. Автори в ній наголошують, що «одним з проявів парадоксів харизматичного лідерства полягає у свідомому і глибоко осмисленому виборі лідером індивідуальної життєвої траєкторії, в концептуальній відмінності програми і системи головних ідей життя. Характерним проявом при цьому слід вважати і наявність у нього своєї особливої, «місіонерської» програми життя, яка завжди відрізняється від програм інших людей, в тому числі інших визнаних і впливових лідерів» [7, с. 52].

Не менш цікавим уявляється і феномен так званого резонансного лідерства, який досліджують Р. Бояцис та Е. Маккі [3]. Вони підкреслюють значення самовдосконалення та побудови плідних доброзичливих стосунків між лідером та персоналом на підставі використання активної свідомості, позитивного мислення, оптимізму та емпатії. Надзвичайно важливим слід вважати феномен трансформаційного лідерства, дослідження якого здійснюють Б. Басс та Р. Ріджіо [12], які обґрунтовують необхідність адаптивного підходу до вибору характеру впливу для забезпечення його ефективності.

Третій напрям досліджень проблем еліти і лідерства та їх діяльності умовно можна назвати прикладним. Він найбільшою мірою наближений до виявлення впливу цих феноменів на соціум, який формує його економічний базис та характер взаємовідносин між людьми і соціальними угрупованнями. Хоча при цьому не використовується безпосередньо поняття якості суспільства. Багато публікацій присвячено впливу еліти та лідерів на процеси в країнах, що розвиваються. Так, наприклад, результати використання міждисциплінарних методологічних підходів при вивченні спільних моделей поведінки еліт незалежно від країни дозволили Алісі Амсен, Алісі Ді Капріо та Джеймсу Робінсону детально проаналізувати роль еліт у забезпеченні економічного розвитку на матеріалі Південної Африки, Гани, Камеруну, Бангладеш, Китаю та Бразилії [11]. Критичний аналіз ролі еліти і лідерів в процесах приватизації у сфері управління природними ресурсами в Індонезії виконали Керол Воррен та Леонтін Віссер [18]. Вони розглядають структурні чинники і практику так званого спільного управління, які частіш за все сприяють ефективному урахуванню всього спектру інтересів у забезпеченні кращого місцевого управління природними ресурсами.

Серед публікацій більш загального плану, наближених до окресленої нами проблеми, слід навести роботу, в якій В. Лей аналізує взаємозв'язок лідерства і процесів сталого розвитку [15]. Значний інтерес для українських фахівців являє й дослідження, яке виконав чеський дослідник Д. Рісави, що присвячене аналізу регіональних політичних еліт. Він детально розглядає джерела походження цих еліт, їхні особливості та характер впливу на відповідні спільноти [17]. Певною мірою доповнює цю роботу й дос-

лідження словацьких вчених А. Рона-Тас, Й. Бунсака та В. Хармадьової, присвячене формуванню й діяльності нової еліти Словаччини в процесі посткомуністичної трансформації. Автори звертають увагу на те, що ця нова еліта виникає у всіх сферах суспільного життя, причому «нова економічна еліта є значно молодшою, ніж політична і культурна еліта», а «більшість новачків нової економічної еліти вийшли з групи професіоналів» [16, с. 235]. Уявляється, що успішні суспільно-політичні й соціально-економічні процеси у цих посткомуністичних країнах істотною мірою відбуваються під безпосереднім впливом нових еліт та їхньою роллю у визначенні й забезпеченні бажаної якості суспільств.

Виділення раніше не досліджених частин проблеми. Аналіз публікацій з порушеної проблеми дає змогу дійти висновку, що на сьогодні недостатньо дослідженими лишаються такі аспекти проблеми, як взаємовплив між елітою і лідерством, з одного боку, і суспільством – з іншого, а також прояв залежності якості суспільства від характеру еліти і лідерства. При цьому під якістю суспільства мається на увазі його інтегральна характеристика, яка визначає рівень розвитку продуктивних сил і використовуваних технологій, рівень матеріальної і духовної культури, верховенство права, рівень і якість життя людей і характер взаємовідносин між ними.

Мета даної роботи полягає в дослідженні процесів взаємовпливу, який здійснює суспільство на свою еліту і лідерство, та який вони здійснюють на нього. Передбачається також проаналізувати залежність якості суспільства від характеру еліти і лідерства, які склалися і функціонують в ньому, які визначають зміст і напрямки його розвитку і істотною мірою впливають на самопочуття населення та його задоволеність своїм життям.

Виклад основного матеріалу доцільно почати з того, що і лідерство, і еліта мають розглядатися не просто як одні з феноменів, властивих практично кожному соціуму, а як цілком закономірна відповідь на його потреби. Адже сама поява у будь-якій людській спільноті і лідерів, і еліти безпосередньо впливає з природи людини. Її егоїзм і прагнення вважати свої цілі, потреби та інтереси пріоритетними, тоді як цілі й інтереси інших людей якимись другорядними, породжує необхідність формування та використання певних регулятивних механізмів для нормального життєзабезпечення цієї спільноти. А це означає належну організацію співжиття і співпраці людей, спрямовану на задоволення їхніх індивідуальних і суспільних потреб.

Надзвичайно складна й суперечлива природа людини та характер її буття зумовлюють можливість успішного життя і розвитку тільки у складі певного суспільства та завдяки участі у спільній з іншими людьми діяльності. Адже тільки у такому разі з'являється реальна можливість задовольнити різноманітні й постійно зростаючі потреби людей. Однак водночас виникає низка супутніх проблем. По-перше, необхідна раціональна організація діяльності й суспільного устрою взагалі. По-друге, виникає нагальна потреба в розробці та впровадженні механізмів узгодження потреб, цілей та інтересів індивідів і соціуму. По-третє, поступово складається суспільний поділ праці й формуються професії. При цьому стихійне лідерство перетворюється на професійне управління, а еліта – на управлінський апарат у найширшому його розумінні, на працівників системи освіти, науки і культури.

Згодом більшість лідерів починає вважати владні повноваження природною можливістю задоволення, перш за все, своїх власних потреб, бажань та інтересів, навіть якщо ці потреби, бажання й інтереси виходять далеко за будь-які розумні межі. Владні кола та апарат управління, у свою чергу, рішуче витісняють інтелектуалів зі складу еліти, демонстративно проголошуючи саме себе елітою суспільства. Така ситуація, як свідчать історія й життєва практика, неминуче викликає соціальну напруженість. Невдо-

волення несправедливістю з боку широкого загалу людей часто приводить до повстань і революцій. Однак оскільки ці явища є небажаними через кровопролиття й загибель людей, постає питання про можливість більш чи менш прийнятних моделей діяльності еліти і лідерів та про визначення їх складу і структури.

Виходячи з визнання того, що елітою слід вважати кращих представників певної соціальної, професійної чи іншої спільноти, слід підкреслити, що саме вона виступає носієм загальної і професійної культури відповідної групи людей та моральнісних норм і принципів, в тому числі у взаємовідносинах між людьми. Стосовно складу тієї групи, яка фактично являє собою еліту спільноти, важливо зазначити, що її утворюють високо-професійні й високоморальні особистості, частіш за все люди з розвиненим інтелектом, з відчуттям власної відповідальності не тільки за свої дії й поведінку, але й за стан справ у спільноті та за характер взаємовідносин між її учасниками. Таким чином, елітою має вважатися та група людей, яку члени спільноти визнають совістю колективу.

Як свідчать і життєва практика, і спеціальні дослідження та опитування, високий рівень загальної і професійної культури представників саме такої еліти, їхній інтелектуальний потенціал і багатий духовний світ викликають повагу переважної більшості людей. Зневажливе ж ставлення з боку маргіналів і прагнення принизити їх можуть бути успішно нейтралізовані рішучістю самої еліти, позицією лідерів та широкою підтримкою їх прихильників. Ця тенденція поступово посилюється із зростанням освітньо-кваліфікаційного і культурного рівня широкого загалу людей та посиленням інтелектуалізації їх праці.

Крім того, прискорення процесу становлення і розвитку суспільства знань (K-society) активно сприяє виявленню й реалізації креативних здібностей людей і створює об'єктивні передумови для підвищення інтегрального інтелекту нації. Однак спонтанний характер вказаних процесів не може належним чином задовольнити актуальні потреби суспільства. Дійсно, навіть високий інтелект, але не підкріплений духовністю та відповідальністю може ставати джерелом злочинних дій. Завадити такій можливості здатна національна еліта нової якості та з новим баченням нею своєї важливої суспільної місії. Одним з перспективних шляхів і способів ефективного розв'язання завдань з її створення уявляється розроблена науковцями Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» інноваційна концепція формування національної гуманітарно-технічної та управлінської еліти.

Вказана концепція передбачає «істотне посилення фундаментальної підготовки, необхідної для плідного використання нових фізичних ефектів при створенні та застосуванні перспективних високих технологій, прищеплення студентам інноваційного характеру мислення, навичок критичного аналізу існуючих технологій, їх можливостей і обмежень, знайомство з провідними тенденціями їх розвитку і перспективними напрямками досліджень і розробок у відповідній сфері». Планується й посилення «світоглядної, загальнокультурної, психолого-педагогічної та управлінської підготовки майбутніх інженерів у зв'язку з істотним підвищенням ролі людського чинника у забезпеченні високої ефективності суспільного виробництва», а також «підвищення почуття особистої відповідальності фахівця за результати і можливі наслідки його професійної діяльності» та «розвиток його духовності, толерантності, морально-етичних принципів і переконань, формування патріотизму, загальної і професійної культури» [8, с. 34-35].

Така постановка проблеми формування національної еліти і вибір змісту його є доречними саме з позицій забезпечення бажаної якості суспільства. Однак вкрай важливо також розробити і запровадити ефективні механізми практичної реалізації наведених положень. Вони повинні бути спрямовані на належне цільове включення цієї еліти

в активну роботу щодо подолання соціально-економічної і духовної кризи, яку переживає сьогодні наша країна. Але подібні механізми можуть спрацювати і забезпечувати очікувані результати лише у разі, коли вони ґрунтуються на надійних логіко-методологічних принципах і не суперечать природним закономірностям самоорганізації, саморозвитку і самоуправління складних систем. А такими, в першу чергу, і є соціальні системи. Нехтування цими закономірностями, як свідчать численні приклади з історії людської цивілізації, виявляється згубним для самих систем і для тих, хто прагне діяти всупереч ним.

У зв'язку з цим перед системою формування еліти і підготовки лідерів постає надзвичайно важливе й відповідальне завдання з належного оволодіння ними філософією управління, її світоглядними і методологічними положеннями та способами їх ефективного використання у практичній діяльності. Нам вже доводилося писати про те, що «як специфічний вид суспільних відносин, соціальне управління є не тільки невід'ємним атрибутом будь-якої сфери життя і діяльності всякого соціуму, а й однією з його визначальних функцій, яка забезпечує саму можливість існування, нормальної життєдіяльності та розвитку цього соціуму. Воно визначає характер всіх інших суспільних відносин, ефективність і результати спільної діяльності людей, режим функціонування суспільства і кожної з його підсистем» [5, с. 97]. Загальна ж сукупність цих процесів та міжособистісних відносин і виступає проявом якості суспільства.

Ось чому цілеспрямована підготовка еліти і лідерів як важливе завдання системи освіти має орієнтуватися саме на ті цілі, цінності та ідеали, які стають визначальними характеристиками його бажаної якості. Освіта як специфічний соціальний феномен взагалі відіграє особливу роль у визначенні цілей і шляхів суспільного розвитку та у кадровому забезпеченні його належної реалізації. Тому процеси її реформування виступають одним з важливих чинників якості суспільства. Однак її реформування, як і взагалі будь-яке втручання в суспільні процеси, має бути вкрай вивіреном і належним чином обґрунтованим, оскільки воно здатне як істотно посилити та прискорити, так і послабити та загальмувати розвиток нашої країни й процеси подолання кризи, в якій вона перебуває.

Цілком очевидно, що на якість суспільства істотно впливає стан і рівень розвитку національної економіки. Адже саме від цього визначальною мірою залежить добробут людей, а відтак і їхнє соціально-психологічне самопочуття, їхнє ставлення до влади. Надзвичайно важливу роль у характеристиці якості суспільства відіграють також правова система взагалі, верховенство закону та дотримання справедливості. У цьому контексті важко переоцінити той внесок еліти, який вона здійснює у формування й дотримання норм взаємовідносин та у забезпечення характеру функціонування всього соціокультурного простору. Особливо треба підкреслити значення пануючої в суспільстві системи життєвих цінностей та виховних ідеалів, які освіта кладе в основу педагогічного процесу.

Коли декларовані елітою й визнані соціумом життєві цінності та ідеали відповідають загальнолюдським уявленням про добро, справедливість та щастя і підкріплюються практичною діяльністю лідерів, вони стають дієвою основою суспільного буття, потужним джерелом суспільної злагоди й довіри до влади. Отже, необхідною умовою того, щоб характер еліти і лідерства дійсно виступав важливим чинником досягнення бажаної для широких верств населення якості суспільства, постає, по-перше, глибоке розуміння елітою та лідерами інтересів і прагнень переважної більшості людей. По-друге, лідерський вплив на широкий загал має бути не просто переконливим, а й відповідати інтересам і прагненням цього загалу. По-третє, цей вплив повинен чітко орієнтувати людей на те, що умовою досягнення їхніх цілей є наполеглива якісна праця й активна участь у спільній з іншими людьми діяльності. По-четверте, взаємовідносини

еліти і лідерів з людьми мають бути чесними й позбавленими популізму і обіцянок, які ніколи не будуть виконуватися.

Крім того, на еліті суспільства лежить відповідальність за формування у людей почуття гордості за свою приналежність до даного суспільства, глибокої поваги до системи його правових, моральнісних норм і культурно-історичних традицій та прагнення неухильного їх дотримання. А це вимагає як від лідерів, так і від представників еліти професійної компетентності, високих моральних якостей і відповідальності за свої дії та рішення, за результати і наслідки свого впливу на людей. Тому їм має бути притаманне стратегічне мислення і бачення шляхів і перспектив розвитку країни, здатність обирати найдоцільніші варіанти її соціально-економічного, науково-технічного і технологічного розвитку.

Виходячи з цього, система освіти повинна переглянути свої цілі з метою забезпечення системної єдності навчально-виховного процесу. Завдяки цьому будуть реалізовані можливості гармонійного поєднання високої професійної компетентності та особистісного, інтелектуального, фізичного і морального розвитку майбутніх фахівців. Результатом такої єдності і стане набуття ними якостей необхідних національній еліті й сучасним лідерам, їхній професійній і психологічній готовності ефективно виконати свою суспільну місію.

Висновки. Викладені результати ґрунтуються на системному аналізі як літературних даних, так і власних досліджень і спостережень, і дають підстави для таких висновків. По-перше, самі феномени еліти і лідерства виступають цілком природним результатом широкого розмаїття особистісних рис і якостей людей і можливості їхнього нормального життєзабезпечення тільки шляхом їх участі у спільній з іншими людьми діяльності. Еліта визначає цілі, сенс і характер цієї діяльності, тоді як лідери організують розподіл завдань і функцій та управління належним їх виконанням.

По-друге, між елітою й лідерством, з одного боку, та суспільством, - з іншого, постійно здійснюється взаємовплив. Суспільство впливає на свою еліту і лідерів, висувуючи до них певну множину вимог, задоволення яких виступає умовою для ефективності їхньої діяльності. У свою чергу, еліта і лідерство, сприймаючи і задовольняючи суспільні вимоги, отримують реальні можливості бачити певні хиби й недоліки у функціонуванні та розвитку суспільства і здійснюють вплив на нього з метою підвищення його якості.

По-третє, якість суспільства істотною мірою залежить від характеру тієї еліти, що сформувалася у ньому, та від лідерів, вплив яких на людей детермінує визначальні напрямки і тенденції розвитку цього суспільства. Оскільки ж ця якість безпосередньо впливає на добробут народу, на соціально-психологічне самопочуття людей та їхнє задоволення своїм життям, суспільство зацікавлене в тому, щоб його еліта і лідери добре знали й розуміли матеріальні умови і морально-психічний стан людей і враховували їхні інтереси у своїх рішеннях і практичних діях. Не менш важливо, щоб еліта і лідери слугували взірцем поведінки, культури та відповідальності.

Список літератури:

1. Беннис У., Нанус Б. Лидеры. М.: Чарли; Сильван, 2001. 186 с.
2. Блондель Ж. Политическое лидерство. Путь к всеобъемлющему анализу / Ж. Блондель. М.: Б.и., 1992. 136 с.
3. Бояцис Р. Макки Е. Резонансное лидерство: самосовершенствование и построение плодотворных отношений с людьми на основе активного сознания, оптимизма и эмпатии. М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. 300 с.

4. Гандапас Р. Харизма лидера / Радислав Гандапас. М.: Манн, Иванов и Фарбер, 2013. 224 с.
5. Кремень В., Пазиніч С., Пономарьов О. Філософія управління. К.: Знання України, 2007. 360 с.
6. Максвелл Дж. Законы лидерства / Дж. Максвелл Пер. с англ. М.: Попурри, 2011. 320 с.
7. Романовський О. Г., Пономарьов О.С. Парадокси харизматичного лидерства / Олександр Романовський, Олександр Пономарьов // Теорія і практика управління соціальними системами. 2017. № 1. С. 47-56.
8. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ Л. Л., РОМАНОВСЬКИЙ О. Г., ПОНОМАРЬОВ О. С. Концепція формування гуманітарно-технічної еліти в НТУ «ХПІ» та шляхи її реалізації. Х.: НТУ «ХПІ», 2004. 416 с.
9. Фарсон Р. Кейес Р. Парадоксы лидерства. М.: София, 2006. 160 с.
10. Шейн Э. Х. Организационная культура и лидерство / Э. Х. Шейн ; пер. с англ. ; под ред. В. А. Спивака. СПб. : Питер, 2002. 336 с
11. Amsden A. H., DiCaprio A., Robinson J. A. The Role of Elites in Economic Development. Oxford, UK: Oxford University Press, 2012. – 374 p.
12. Bass B. M., Riggio R. E. Transformational leadership . 2nd. ed. Mahwah; NJ : Lawrence Erlbaum Associates, 2006. 282 p.
13. Casse P. Claudel P. G Philosophy for Creative Leadership: How philosophy can turn people into more effective leaders. [S. p.] : Athena Press, 2007. 280 p.
14. Conger J. A., Canungo R. Charismatic leadership in organizations: Perceived behavioral attributes and their measurement // Journal of Organizational Behavior. 1994. № 15. P. 439-452.
15. Lay V. Sustainable development and leadership / Vladimir Lay // Društvena istraživanja. 2007. Vol. 16. № 6. P. 1030-1053.
16. Rona-Tas A. Buncak J., Harmadyova V. Post-Communist transformation and the new elite in Slovakia, // Sociologia. 1999. Vol. 31. № 3. P. 235-262.
17. Rysavy D. Regional politic elites – Their origin, characteristics and impact / Dan Rysavy // Sociologicky casopis. Czech sociological review. 2007. Vol. 43. № 5. P. 993-1016.
18. Warren C. Visser L. The Local Turn: an Introductory Essay Revisiting Leadership, Elite Capture and Good Governance in Indonesian Conservation and Development Programs // Human Ecology. 2016. Vol. 44. № 3. P. 277-286.

References:

1. Bennis U., Nanus B. (2001) *Lidery*. [Leaders] М.: Charli; Sil'van, 186 s. [in Russian].
2. Blondel' Zh. (1992) *Politicheskoe liderstvo. Put' k vseobemljushhemu analizu* [Political Leadership. The way to a comprehensive analysis]. М.: В.і. 136 s. [in Russian].
3. Bojancis R. Makki E. (2007) *Rezonansnoe liderstvo: samovershenstvovanie i postroenie plodotvornyh otnoshenij s ljud'mi na osnove aktivnogo soznaniya, optimizma i jempatii*. [Resonant leadership: self-improvement and building fruitful relationships with people on the basis of active consciousness, optimism and empathy.]. М.: Al'pina Biznes Buks., 300 s. [in Russian].
4. Gandapas R. (2013) *Harizma lidera* [The charisma of the leader]. М.: Mann, Ivanov i Farber. 224 s. [in Russian].

5. Kremen' V., Pazynich S., Ponomar'ov O. (2007) *Filosofia upravlinnia*. [Philosophy of management] K.: Znnnia Ukrainy. 360 s. [in Ukrainian].
6. Maksvell Dzh. (2011) *Zakony liderstva* [Laws of leadership] Per. s angl. M.: Popurri,. 320 s. [in Russian].
7. Romanovs'kyj O. H., Ponomar'ov O.S. (2017) *Paradoksy kharyzmatychnoho liderstva* [Paradoxes of Charismatic Leadership] // *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsial'nymy systemamy*. № 1. S. 47-56. [in Ukrainian].
8. Tovazhnians'kyj L. L. Romanovs'kyj O.H., Ponomar'ov O.S. (2004) *Kontsepsiia formuvannia humanitarno-tekhnichnoi elity v NTU «KhPI» ta shliakhy ii realizatsii*. [The concept of the formation of the humanitarian and technical elite in the NTU "KhPI" and the ways of its implementation] Kh.: NTU «KhPI»,. 416 s [in Ukrainian].
9. Farson R. Kejes R. (2006) *Paradoksy liderstva*. [Paradoxes of leadership] M.: Sofija. 160 s. . [in Russian].
10. Shejn Je. X. (2002) *Organizacionnaja kul'tura i liderstvo* [Organizational culture and leadership]. SPb. : Piter,. 336 s [in Russian].
11. Amsden A. H. (2012) *The Role of Elites in Economic Development*. Oxford, UK: Oxford University Press, 374 p.
12. Bass B. M., Riggio R. E. (2006) *Transformational leadership* . 2nd. ed. Mahwah; NJ : Lawrence Erlbaum Associates,. 282 p.
13. Casse P. Claudel P. G (2007) *Philosophy for Creative Leadership: How philosophy can turn perople into more effective leaders*. [S. p.] : Athena Press,. 280 p.
14. Conger J. A., Canungo R. (1994) *Charismatic leadership in organizations: Perseived behavioral attributes and their measurement* // *Journal of Organizational Behavior*. № 15. P. 439-452.
15. Lay V. (2007) *Sustainable development and leadership* // *Drustvena istrazivanya..* Vol. 16. № 6. P. 1030-1053.
16. Rona-Tas A. Buncak J., Harmadyova V. (1999) *Post-Communist transformation and the new elite in Slovakia*, // *Sociologia*. Vol. 31. № 3. P. 235-262.
17. Rysavy D. (2007) *Regional politic elites – Their origin, characteristics and impact* // *Sociologicky casopis. Czech sociological review*. Vol. 43. № 5. P. 993-1016.
18. Warren C., Visser L. (2016) *The Local Turn: an Introductory Essay Revisting Leadership, Elite Capture and Good Governance in Indonesian Conservation and Development Programs* // *Human Ecology*. Vol. 44. № 3. P. 277-286.

Стаття надійшла до редколегії: 16.12.2017